

حوزه تبریز

نخستین دوره از حوزه علمیه تبریز به دو قرن چهارم و پنجم قمری تعلق دارد و پیش از آن به واسطه تسلط خرم دینان بر این منطقه مذهب شیعه نمودی از خود نشان نداده است و در قرن چهارم حکومتها با سنی‌گری‌های خود مانع رشد شیعه در این منطقه شده‌اند...

دوره نخست

نخستین دوره از حوزه علمیه تبریز به دو قرن چهارم و پنجم قمری تعلق دارد و پیش از آن به واسطه تسلط خرم دینان بر این منطقه مذهب شیعه نمودی از خود نشان نداده است و در قرن چهارم حکومتها با سنی‌گری‌های خود مانع رشد شیعه در این منطقه شده‌اند. حمزة بن عبد العزیز معروف به سلار دیلمی از دانشمندان شیعه و فقهای بزرگ امامیه است که در این دوره می‌زیسته است. در دو قرن چهارم و پنجم حوزه تشیع در تبریز رونق گرفته است و دانشمندانی چون سلار دیلمی با حضور خویش این حوزه را به اوج شکوفایی رسانده‌اند. نخستین عامل رشد حوزه تبریز در این دوره وجود علوی مبارزی چون سید حمزه از احفاد امام کاظم (ع) است و دومین عامل رشد تشیع دعوت ابوالقاسم جعفر بن علی از داعیان اسماعیلی آذربایجان به کیش اسماعیلی است.

دوره دوم

دوره دوم از حوزه علمیه تبریز به قرنهای ششم و هفتم هجری تعلق دارد که مقارن با رکود حرکت علمی است. حکومت‌های سنی مذهب و حملات قبایل زرد پوست تاتار موسوم به مغول مانع از رشد کافی و شکوفایی دانش در این دوره است.

دوره سوم

این دوره از اواخر قرن هفتم شروع و تا اوایل قرن دهم هجری ادامه می‌یابد. آغاز این دوره از حوزه علمیه تبریز که با اسلام‌گرایی و شیعی‌پذیری سلاطین مغول روبه‌روست آغاز خوبی برای رشد مکتب تشیع است لیکن با روی کار آمدن تیموریان (771 - 906) و حملات وحشیانه خود موقعیت فرهنگی به دست آمده دیگر بار دستخوش تغییرات اجتماعی می‌گردد که با قیامهای شیعی پاسخ داده می‌شود.

دوره چهارم

این دوره که از آغاز حکومت صفویان و تا پایان دوره قاجار از اوایل قرن دهم تا اواخر قرن سیزدهم ادامه می‌یابد دوره‌ای است که شیعه از تقیه بیرون آمده و جامعه شیعی نمود پیدا کرده است و با توجه به تفکر انقلابی شیعه اهل سنت نیز به این اندیشه متعالی پیوسته‌اند در چنین شرایطی نهضت توسط قبایل قزلباش که پیرو مذهب شیعه دوازده امامی بودند آغاز شد و تشیع به عنوان ایدئولوژی و محور اصلی شکل‌گیری ملتی یکپارچه در سراسر ایران مورد استفاده قرار گرفت. حوزه علمیه تبریز در این دوره به پرورش خوشنویسان، شاعران، حکما، فقها، و محدثین شیعی پرداخته است. لیکن گرایش در آن روزهای نخست به فلسفه و حکمت‌سپس به حدیث آن گاه به فقه و اصول فقه است. مدارس که در این دوره تاسیس گردید، به قرار زیر می‌باشند: 1 - مدرسه طالبیه 2 - مدرسه صادقیه 3 - مدرسه صفویه 4 - مدرسه حاج صفر علی 5 - مدرسه حاج علی‌اصغر 6 - مدرسه میرزا علی‌اکبر. شیخ آقا بزرگ تهرانی شمار علمای قرن دهم در این حوزه را هفت نفر گزارش می‌دهد که عبارتند از: 1 - میرزا اویس تبریزی 2 - حسین کربلایی (مؤلف «الروضات فی مزارات تبریز« ساکن دمشق) 3 - زین العابدین تبریزی 4 - عبد الباقی تبریزی 5 - عبد الوهاب تبریزی 6 - میر قاسم تبریزی 7 - خواجه جلال الدین محمد تبریزی. حال آنکه شمار دانشمندان شیعی در قرن یازدهم قریب به سی نفر است که فزونی شمار دانشمندان شیعی در قرن یازدهم و قرون پس از آن به سبب رونق حوزه علمیه تبریز وجود دانشمندان فرزانه در این حوزه است.

شکوفایی فقه شیعه

گستره فقه شیعی در حوزه علمیه تبریز به مرحله‌ای از رشد رسید که توفیق یافت در قرن سیزدهم قمری مرجع تقلیدی را به جهان اسلام عرضه دارد این شخصیت ممتاز علمی که در علم و عمل و مراحل تقوی و ورع به قله کمال رسیده بود کسی جز حضرت آیه الله العظمی سید حسین حسینی کوه کمری تبریزی نبود. نسب شریف وی با بیست و چهار واسطه به امام حسین (ع) می‌رسید و از فحول شاگردان شیخ اعظم انصاری محسوب می‌گشت چنانچه شیخ در موارد احتیاط به مراجعه فتاوی او امر می‌نمود. دانشمندان دیگری از حوزه علمیه تبریز در این قرن از شاگردان شیخ اعظم انصاری بودند که همزمان با آیه الله سید حسین حسینی کوه کمری در نجف اشرف به درس شیخ حاضر می‌شدند برخی از آنان عبارتند از: 1 - شیخ مولی احمد تبریزی (زنده به سال 1271 ق.) 2 - حاج شیخ میرزا باقر مجتهد (متوفی 1285 ق.) 3 - میرزا محمد تقی قاضی تبریزی (متوفی 1276 ق.) 4 - شیخ میرزا حسن آقا

تبریزی(متوفی 1338) 5 - حاج میرزا محمد حسن زنوزی تبریزی(متوفی 1310ق.) 6 - میرزا حیدر علی علیاری(متوفی 1310ق.) 7 - حاج میرزا علی تبریزی(متوفی 1248ق.) 8 - سید علی سید الحکما حسینی مرعشی(متوفی 1316ق.) 9 - حاج مولی علی علیاری(متوفی 1327ق.) 10 - حاج میرزا موسی تبریزی(متوفی 1307ق.) لازم به ذکر است که شماری از این فقها خود در مکتب آیه الله کوه کمری هم حاضر شده‌اند.

دوره پنجم

این دوره به دو قرن چهارم و پانزدهم هجری تعلق دارد و از پررونق‌ترین ادوار حوزه علمیه تبریز محسوب می‌شود چنانچه حضرت آیه الله العظمی سید محمد حجت که به سال 1310 ق. در این شهر تولد یافته بود به برکت عالمان فرزانه این سامان و عصر شکوفایی حوزه تبریز مراحل اجتهاد را سپری کرد و به مقام مرجعیت رسید آیه الله سید حسین کوه کمری عموی آیه الله حجت بود لذا حوزه نجف اشرف برای خاندان حجت‌حوزه‌ای آشنا بود و ایشان به سال 1330 ق. در بیست‌سالگی به این حوزه مهاجرت و به تکمیل علوم و معارف پرداختند مهاجرت ایشان یک سال پس از رحلت عموی بزرگوارشان بود.

البته پس از ارتحال آیه الله العظمی سید حسین حسینی کوه کمری آیه الله فاضل شرایبانی به مرجعیت رسید.

برخی از مشاهیر علم و فضیلت‌حوزه علمیه تبریز در این دوره به قرار زیر می‌باشند: 1 - آیه الله آقا میرزا رضی تبریزی (متولد 1294ق.) 2 - آیه الله آقا میرزا ابوالحسن انگجی(متوفی 1357ق.) 3 - آیه الله سید مهدی انگجی 4 - آیه الله آقا میرزا عبد الحسین غروی (متولد 1328ق.) 5 - آیه الله آقا سید احمد خسروشاهی (متولد 1266ق.) 6 - آیه الله میرزا محمد علی قاضی طباطبایی (متولد 1333ق.) 7 - آیه الله سید ابراهیم دروازه‌ای(1381 - 1313ق.) 8 - آیه الله سید مرتضی خسروشاهی (متولد 1299) 9 - آیه الله سید ابوالفضل خسروشاهی(متولد 1320ق.) 10 - آیه الله آقا میرزا صادق قره داغی (1351 - 1274ق.) 11 - آیه الله سید حجت ایروانی (متوفی 1354ق.) 12 - آیه الله سید عبدالمجید ایروانی (1371 - 1313ق.) 13 - آیه الله حاج شیخ رضا توحیدی (متولد 1332ق.) در این دوره از حیات علمی حوزه تبریز اعلام تجزیه آذربایجان از سوی فرقه دمکرات و اسلام زدایی رضاخان مطرح بود که با ایستادگی آیات عظام تبریز آیه الله سید مرتضی خسروشاهی آیه الله میرزا صادق آقای قره‌داغی و آیه الله سید مهدی انگجی روبه‌روی شدند و در پی این مقاومت آیه الله آقا میرزا صادق و آیه الله انگجی هر دو نخست به سنج و سپس قم تبعید شدند. هر چند پس از مدتی آیه الله انگجی به تبریز بازگشت و آیه الله آقا میرزا صادق در قم به حال تبعید از دنیا رفت.